

WAT IS FILOSOFIE?

EEN HOORCOLLEGE
OVER HET WEZEN VAN
DE WIJSBEGEERTE

door Herman Philipse

Inhoudsopgave

College 1. “Eerste filosofie” van Aristoteles tot Descartes

H1. De metafysica van Aristoteles

H2. De Cartesiaanse Revolutie in de “Eerste Filosofie”

College 2. “Eerste filosofie” na Descartes: via Newton naar Kant

H3. De Newtoniaanse revolutie in de natuurkunde

H4. De Kantiaanse revolutie in de “Eerste Filosofie”.

H5. Wetenschap en Godsdienst. Van Newton naar Kant en Laplace.

College 3. De Metafysica onttoond

H6. De Status van het Transcendentiaal Subject: van Kant via Darwin naar Nietzsche.

H7. Het Logisch Positivisme.

H8. Theoretische Filosofie als Therapeutische Taalanalyse.

College 4. Contemporaine Concepties. Filosofie als wetenschappelijk verantwoorde wereldbeschouwing

H9. Heropstanding “Eerste filosofie”? Continentaal contra analytisch.

H10. Politieke dimensies: Hayek, Popper en Habermas

H11. Wetenschappelijk verantwoorde wereldbeschouwing

HERMAN PHILIPSE

Prof. dr. mr. Herman Philipse is universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht en doet onderzoek op het gebied van de moderne en contemporaine wijsbegeerte. Philipse heeft rechten en wijsbegeerte gestudeerd aan de Rijksuniversiteit Leiden. Ook studeerde hij filosofie te Oxford, Parijs en Keulen. In 2012 is van hem de uitgebreide verhandeling *God in the Age of Science?: A Critique of Religious Reason* (Oxford University Press) verschenen.

Van hem zijn eerder de volgende hoorcolleges bij Home Academy verschenen: *Acht Filosofische Miniaturen*, *Godsdienstfilosofie*, *Filosofen van de 20e eeuw*, *Betrouwbare kennis*, *Wetenschap versus godsdienst*, *Ethiek en evolutie*, *Vrijheid en verplichting*, *Godsgeloof of atheïsme?*, *Neurofilosofie van de geest* en *Waarheid en dwaling*, *Klimaatverandering* en *De onvoltooide Verlichting*.

STUDIUM GENERALE UNIVERSITEIT LEIDEN

Deze uitgave is tot stand gekomen in samenwerking met Studium Generale Universiteit Leiden.

Studium Generale Universiteit Leiden organiseert lezingen voor studenten en andere belangstellenden van binnen en buiten de universiteit die over de grenzen van hun vakgebied heen willen kijken.

Voor meer informatie, kijk op:

<http://www.studiumgenerale.leidenuniv.nl>

Synopsis van het hoorcollege WAT IS FILOSOFIE?

College 1. “Eerste filosofie” van Aristoteles tot Descartes

Motto 1: “Het is door verwondering dat mensen nu beginnen en oorspronkelijk begonnen te filosoferen” (Aristoteles, *Metaphysica* I.ii.9, mijn vertaling).

Motto 2: “Ainsi toute la philosophie est comme un arbre, dont les racines sont la métaphysique, le tronc est la physique, et les branches (...) sont toutes les autres sciences”. Descartes, *Lettre-Préface de l'édition Française des Principes* (*Oeuvres*, éd. Alquié, III, 779).

H1. De metafysica van Aristoteles

a. Probleemstelling. Wat is filosofie/wijsbegeerte? Woordbetekenis ‘φιλοσοφία’. Andere combinaties met ‘filein’, zoals ‘filoposia’ (drink-vreugde). Toepassingen van de term v.a. 5e eeuw vC: algemeen voor alle studies (b.v. sofisten, Sokrates) of toegespitst op een theoretische conceptie (Aristoteles). *Probleemstelling* van de reeks: hoe kunnen we onze hedendaagse conceptie(s) van theoretische filosofie begrijpen? *Antwoord:* door te analyseren hoe de wetenschappelijke revoluties vanaf Copernicus het overgeleverde Aristotelische begrip van *prima filosofia* telkens hebben veranderd.

Interculturele vergelijking: Confucius (K'ung-fu-tzu; Meester Kong; 551-479 vC) over het belangrijkste doel in het leven van een wijze: Analecta VII.34: “De meester zei, ‘hoe durf ik te pretenderen dat ik een wijze ben, iemand vervuld van goedwillendheid?’” Aristoteles (384-322 vC): *Ethica Nicomachea* VI.vii.3: “Dus het is duidelijk dat wijsheid (*sofia*) de meest volmaakte van alle kenvormen moet zijn. De wijze (mens) moet dus niet alleen de conclusies kennen die uit zijn eerste beginselen volgen, maar ook de waarheid van die beginselen (*archas*) inzien”.

b. Eerste Filosofie (*prima filosofia*, metafysica) bij Ἀριστοτέλης. A's leven. Beroemdste leerling van Plato; v.a. 343 vC *tutor* Alexander de Grote; eerste universele wetenschapsman; helaas gingen zijn dialogen verloren. Deductieve geometrie (vgl. Euclides, rond 300 vC in Alexandrië) als model der wetenschappen -Aristoteles ontwikkelde als eerste de deductieve logica als syllogistiek. Eerste filosofie of τὰ μετὰ τὰ φυσικά is kennis der eerste beginselen/oorzaken in alle theoretische wetenschappen. Vier-“oorzaken” leer: (1) materie, (2) vorm/essentie, (3) werkingsoorzaak, (4) doelloorzaak. Vijf elementen (water, aarde, vuur, lucht, ether) en hun “natuurlijke plaatsen”. De wereld is eeuwig. Toch moet er een eerste oorzaak zijn; dit is de eerste/uiteindelijke doelloorzaak: God: een eeuwige en algoede onbewogen beweger (ὁ οὐ κινούμενος κινεῖ), die niets anders doet dan denken over zijn eigen denken. Aristoteles' monotheïsme (?); zijn teleologische wereldbeeld.

c. De Aristoteles-receptie in West-Europa. Na de val van het West-Romeinse Rijk was het werk van Aristoteles grotendeels onbekend in West-Europa tot in de 12 eeuw, toen Arabische versies in het Latijn werden vertaald. In de 13e eeuw (na de 4e kruistocht, 1202-1204) kwamen A's Griekse teksten beschikbaar en werden in het Latijn vertaald, o.m. door Willem van Moerbeke. Vele commentaren, b.v. door Thomas Aquinas; A's filosofie werd maatgevend in Europa vanaf ca. 1250. Integratie van het Aristotelische geocentrische wereldbeeld in het Christendom. Dan: de val van Byzantium in 1453 en het ontstaan van de Renaissance.

H2. De Cartesiaanse Revolutie in de “Eerste Filosofie”

a) Hemelmechanica van Aristoteles via Copernicus en Galileï tot Descartes.

1. Aristoteles: “natuurlijke plaatsen” der elementen vanuit het centrum van een bolvormig universum: aarde, water, lucht, vuur, ether. Teleologische verklaring van valbeweging, opstijgen vlammen, enz.: ze bewegen naar hun natuurlijke plaats. Dus: de bolvormige Aarde staat stil in het centrum van de wereld. Daaromheen 47 of 55 transparante bolvormige roterende schillen (1 rotatie per dag) waarin de zichtbare hemellichamen vast zitten (*actio a distans* is onmogelijk). Hemelbewegingen volmaakt, uniform, eeuwig, cirkelvormig (vgl. Plato), en wezenlijk verschillend van onvolmaakte eindige aardse bewegingen. Het geocentrische model in de mathematische astronomie: excentrische en epi-cirkels ter verklaring van zon, maan, en de 5 bekende planeten: Claudius Ptolemaeus (Alexandrië, 2e eeuw nC): de *Amalgest*. Gevolg: scheiding tussen fysische en mathematische astronomie.

2. Heliocentrisme. Aristarchus van Samos (3e eeuw vC). De Copernicaanse revolutie (Copernicus: 1473-1543; *De revolutionibus orbium coelestium*): het wereldsysteem van cirkelbewegingen wordt eenvoudiger (Bk

1!) indien men de Zon centraal stelt. De sterren hoeven niet meer te roteren, dus kunnen op verschillende afstanden staan (grote afstanden, omdat de parallax niet te constateren was – pas gemeten in 1838). Maar: sterke Christelijke oppositie (vgl. Jozua 10:13) door Rome en Luther. Voorts: onverenigbaar met Aristotelische metafysica, b.v. leer der natuurlijke plaatsen. En: parallax-probleem vereiste een oneindig veel groter universum, dus waar kan de Christelijke hemel nog zijn? Weerstand tegen heliocentrisme werd slechts langzaam overwonnen. Vgl. geocentrisme van Tycho Brahe (1546-1601); verbranding Giordano Bruno door Inquisitie (1600); Johannes Kepler (1571-1630): planetenbanen zijn elliptisch, geen cirkels; geen epicirkels meer nodig. Galileï's telesopische onderzoek (*Siderius Nuncius*, 1610): manen van Jupiter (dus: Aarde niet centrum van alle hemelbanen), bergen op maan (dus: hemellichamen niet perfect), vaste sterren niet groter door telescoop (dus: heel ver weg, wat onmeetbaarheid van parallax verklaart); sterren in de melkweg zichtbaar (waarom zou God die geschapen hebben?). N.a.v. zijn *Dialogen* werd Galileï in 1633 veroordeeld door het Vaticaan (1968 herroepen).

b) Descartes' (1596-1650) conceptie van Eerste Filosofie.

1. Descartes' unificatie van aardse en hemelmechanica (vóór Newton!). Analytische meetkunde. Mathematisch-mechanische analyse van de materiële wereld. Primaire versus secundaire eigenschappen. Materie = extensie, dus geen leegte; oneindige deelbaarheid; wet van behoud van beweging; inertiebeginsel; een vloeistofmechanisch vortex-systeem verklaart de planetenbewegingen. Geen werking op afstand; universele "stootwetten". Een oneindig universum, waarin alle beweging relatief is. Staat de Aarde stil? *Le Monde* en de veroordeling van Galileï.

2. Descartes' metafysische fundering der wetenschappen (*Meditationes de Prima Philosophia*, 1641; *Méditations métaphysiques*, 1647). Hoe de vele vormen van schijnkennis te vermijden? Zekerheidsvereiste voor grondbeginselen. Methodische twijfel. *Ego cogito, ergo sum*. Kenniscriterium: "clair et distinct". Dus: welk 'ego' is zeker? Alleen het actuele bewustzijn. Wat kunnen we uit dat axioma afleiden? We hebben een gods-idee. Volgens Descartes kan dit idee alleen door God zelf veroorzaakt zijn, dus God bestaat. Dit garandeert de algemene toepasselijkheid van het kenniscriterium *clair et distinct*. Dus moet alle fundamentele wetenschappelijke kennis wiskundig zijn. Hypothetisch-deductieve kennis is echter ook nodig.

c) Het lichaam-ziel probleem. Zielsinhouden zijn niet mathematiseerbaar. Dus er moeten twee wezensverschillende substanties zijn: ziel en lichaam. Het probleem hoe bewustzijnsverschijnselen ingepast moeten worden in de (natuur)wetenschap.

College 2. "Eerste filosofie" na Descartes: via Newton naar Kant

Motto 1: "... the main Business of natural Philosophy is to argue from Phaenomena without feigning Hypotheses, and to deduce Causes from Effects, till we come to the very first Cause, which certainly is not mechanical..." Isaac Newton, *Opticks* (1704), Query 28.

Motto 2: "In jenem Versuche, das bisherige Verfahren der Metaphysik umzuändern, und dadurch, daß wir nach dem Beispiele der Geometer und Naturforscher eine gänzliche Revolution mit derselben vornehmen, besteht nun das Geschäft dieser Kritik der reinen spekulativen Vernunft." Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft* (1781/7, B xxii).

H3. De Newtoniaanse revolutie in de natuurkunde

a. Kern van College 1: "Eerste filosofie" van Aristoteles tot Descartes. Thema van de serie: hoe onze Westerse concepties van theoretische filosofie/metafysica te begrijpen? Centrale stelling: die zijn alleen te begrijpen tegen de achtergrond van de geschiedenis van de natuurwetenschap, m.n. de mechanica, vanaf de 17e eeuw. Met zevenmijlslarzen door de geschiedenis. Reden voor de focus op Aristoteles (384-322 vC) en Descartes (1596-1650). D's revolutie in de metafysica onttroonde A.

- Overeenkomsten Aristoteles–Descartes in de conceptie van "Eerste filosofie" of metafysica: vakwetenschappen gefundeerd in zekere eerste beginselen, die gelden voor het universum in zijn geheel (vgl. Euclidische meetkunde). De "eerste filosofie" fundeert deze beginselen. Voorts: er is geen vacuum; D's vortextheorie.

- Verschillen A-D: (1) van een eindig, bolvormig universum met de Aarde in het midden (A) naar een oneindig universum, waarin materie = meetkundige ruimte (D). (2) Van doelloorzaken en natuurlijke plaatsen der elementen (A) naar een zuiver mechanisch-mathematische natuurverklaring (D). (3) Van een fundering der eerste beginselen in de *common sense* (A) naar een fundering via de twijfelmethode in het *ego cogito*,

het waarheids criterium *clair et distinct*, en in Godsbewijzen (D, *Meditationes de prima philosophia / Méditations métaphysiques*).

b. Sir Isaac Newton (1643-1727). Genie van boeren-afkomst, door vele zaken gefascineerd, van theologie (*Unitarian*) via (al)chemie naar wiskunde en fysica/astronomie. Groot wiskundige (diff. & integraalrekening); geniaal experimentator (optica, prisma-experiment); grondlegger klassieke mechanica; vanaf 1669 prof. in Cambridge; vanaf 1703 President Royal Society. In 1696 werd hij *Warden* (v.a. 1699 *Master*) of the *Mint*; gouden standaard Pond Sterling in 1717.

c. Newtons kritiek op Descartes' axiomatisch-deductieve mechanica. *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* (1687). Vgl. Descartes' *Principia Philosophiae* (1644). (1) Afgezien van zijn theorie van lichtbreking werkte Descartes zijn mechanica vrijwel nergens wiskundig uit. Newton: strikte mathematische bewijsvoering à la Euclidische meetkunde, met (verborgen) infinitesimaalrekening. Vandaar *Principia Mathematica*. Dus: nu een echt wiskundige unificatie van aardse en hemelmechanica, met tot in detail uitgewerkte toepassingen. (2) Verwerping van het "horror vacui" dogma. Redenen: experimenten van Torricelli en Pascal met de barometer (1643), vacuum pomp Otto von Guericke (1654), verder uitgewerkt door Robert Boyle & Robert Hooke; voorts: weerlegging van Descartes' vortex-theorie (cf. Newtons *Principia II* & General Scholium 1713): de vortex theorie is strijdig met Keplers 3 wetten; is vloeistofmechanisch onhoudbaar, en kan komeetbewegingen niet verklaren. Dus: ruimte niet identiek met materie; Newtons massa-begrip. (3) Verwerping van Descartes' mechanische causaliteitstheorie (botsingswetten); Newton aanvaardde het "occulte" idee van *action at a distance* in zijn zwaartekrachtstheorie en verklaarde er vele verschijnselen mee (Keplers wetten, eb en vloed, valbewegingen, enz.). De zwaartekrachtwet modern geformuleerd: $F = G \cdot m^1 m^2 / r^2$. Newton: *Hypotheses non fingo* over de oorzaken van gravitatie. Dus: Descartes' "evidente" en metafysisch gefundeerde uitgangspunten van diens mechanica blijken empirisch onhoudbaar. Maar dit weerlegt ook D's metafysica. Heeft de "prima filosofia" of metafysica dan nog wel enige toekomst?

H4. De Kantiaanse ("transcendentale") revolutie in de "Eerste Filosofie"

a. Het inductivisme van Newton en Hume: onttroning van de "Eerste Filosofie"?

- Newton: *Principia*, liber III, *regula philosophandi* iv: "In experimental philosophy we are to look upon propositions inferred by general induction from phenomena as accurately or very nearly true, notwithstanding any contrary hypotheses that may be imagined, till such time as other phenomena occur". Maar: scheppingstheorie.

- David Hume (1711-1776): *An Enquiry concerning Human Understanding* (1748), §§4-5. Wat rechtvaardigt inductieve generalisaties naar de toekomst op grond van ervaringen tot nu toe? Hume: niets: "It is impossible, therefore, that any arguments from experience can prove this resemblance of the past to the future; since all these arguments are founded on the supposition of that resemblance". Er is wel een psychologische verklaring voor het feit dat we inductief generaliseren: *habit*. Dus: ook onze aanvaarding van Newtons natuurwetten is uiteindelijk slechts gebaseerd op gewoonte. Psychologische verklaring vs. metafysische rechtvaardiging.

b. Kants reddingspoging voor de "Eerste Filosofie" of metafysica.

- Probleemstelling *Kritik der reinen Vernunft* (1781,'87): hoe metafysica tot wetenschap te maken (contra Hume)? Basisintuïtie: de grondbeginselen van Newtons mechanica &c hebben metafysische status (zeker waar, niet afhankelijk van inductie). Het zijn "synthetische oordelen a priori", b.v. de causaliteitswet; geometrie. Hoe is dat mogelijk? Descartes' theologische fundering in de Verlichting verworpen. Kant: zoals een "Revolution der Denkart" wiskunde en natuurstudie tot wetenschap heeft gemaakt, zo moet ook de metafysica wetenschap worden door een revolutie: de "transcendentale wending". "Bisher nahm man an, alle unsere Erkenntnis müsse sich nach den Gegenständen richten; aber alle Versuche über sie a priori etwas durch Begriffe auszumachen, wodurch unsere Erkenntnis erweitert würde, gingen unter dieser Voraussetzung zunichte. Man versuche es daher einmal, ob wir nicht in den Aufgaben der Metaphysik damit besser fortkommen, daß wir annehmen, die Gegenstände müssen sich nach unserem Erkenntnis richten..." (KdrV, Bxvi).

- Kants "Kopernikaanse wending" uitgelegd. Onderscheid transcendentiaal – empirisch subject. Wat is synth. a priori waar van de ervaringswereld? B.v. Euclidische meetkunde; deterministisch causaliteitsbeginsel. Het vrijheidsprobleem.

H5. Wetenschap en Godsdienst. Van Newton naar Kant en Laplace

a. De eliminering van God uit de fysica. Het stabiliteitsprobleem van ons zonnestelsel, b.v. Jupiter/Saturnus: onderlinge gravitatie-aantrekking der planeten verstoort Keplers elliptische banen. Newton: zonnestelsel is instabiel, zodat God de planetenbanen regelmatig moet bijstellen. Pierre Simon Laplace (1749-1827): “Mémoire sur les inégalités séculaires des planètes et des satellites” (1786). Confirmatie van de gravitatiewet! “Sire, je n’ai pas besoin de cette hypothèse” (God).

b. De eliminering van God uit de metafysica. Descartes-Hume-Kant.

College 3. De Metafysica onttroond

Motto 1: “Woran liegt es doch, daß von Plato ab alle philosophischen Baumeister in Europa umsonst gebaut haben?” Friedrich Nietzsche, *Morgenröte* (1881), Vorrede §3.

Motto 2: “The traditional disputes of philosophers are, for the most part, as unwarranted as they are unfruitful. The surest way to end them is to establish beyond question what should be the purpose and method of a philosophical inquiry”. Alfred Ayer, *Language, Truth and Logic* (1936), Ch. 1, openingszin.

H6. De Status van het Transcendentiaal Subject: van Kant via Darwin naar Nietzsche

a. Kern van Colleges 1-2. Thema van de serie: hoe onze Westerse concepties van theoretische filosofie/metafysica te begrijpen? Centrale stelling: die zijn alleen te vatten tegen de achtergrond van de geschiedenis der natuurwetenschappen vanaf de 17e eeuw. Met zevenmijslaarzen door de geschiedenis. Tot nu toe: Aristoteles-(Galilei)-Descartes-(Newton)-Kant. De (natuur)wetenschappen moeten gefundeerd worden door een metafysica of “eerste filosofie” (cf. een Euclidisch model van wetenschap: deduceer theorema’s uit axioma’s en algemene eerste beginselen). Aristoteles: naïef-empirisch & theologisch. Descartes: mathematisch-reductionistisch & theologisch. Kant: “transcendentale wending”: synthetische oordelen a priori (soap) slechts als waar te begrijpen indien ze berusten op de structurering van de verschijningswereld door het transcendentale subject, dat in ieder van ons verborgen functioneert. Empirisch realisme maar transcendentiaal idealisme. Wat betekent ‘transcendentiaal’ hier? KdrV, B25. *Erscheinungswelt vs. Welt an sich*. NB: synth. apriorische oordelen zijn zowel noodzakelijk waar als informatief over de wereld, zoals (volgens Newton en Kant) Eucl. meetkunde, het causaliteitsbeginsel, enz. Grondslagen Newtons mechanica (Kant: *Metaph. Anfangsgründe der Nat.Wiss.*, 1786). Verklaring v/d titel *Kritik der reinen Vernunft* (A: 1781; B: 1787). Kritik!

b. Probleem voor Kant: wat is de status van dit transcendentale subject?

- Synthetische oordelen a priori (soap) zijn noodzakelijk waar. Indien ze berusten op de structuur van het transcendentale subject in de mens, moet dat subject dan ook in zekere zin “noodzakelijk” zijn, dus onveranderlijk (*unwandelbar*) bestaan? Paradox van het transcendentale subject: is het een structuur in de lichamelijke mens? Maar de mens is alleen te begrijpen als onderdeel van de verschijningswereld. Dus???

- Darwins dilemma voor Kantiaanse transcendentiaalfilosofie. Charles Darwin, *The Descent of Man* (1871), Ch. 5, p. 153 (Penguin ed.): “It is, therefore, highly probable that with mankind the intellectual faculties have been mainly and gradually perfected through natural selection”. Hoe kunnen soap dan noodzakelijk waar zijn? Alleen noodzakelijk voor ons in een bepaald stadium van de evolutie van ons kenvermogen?

c. Nietzsche’s *reductio ad absurdum*. Cf. *Jenseits von Gut und Böse* (1886), §11: “...es ist endlich an der Zeit, die Kantische Frage, ‘wie sind synthetische Urteile a priori möglich?’ durch eine andre Frage zu ersetzen: ‘warum ist der Glaube an solche Urteile nötig?’ – nämlich zu begreifen, daß zum Zweck der Erhaltung von Wesen unsrer Art solche Urteile als wahr geglaubt werden müssen; weshalb sie natürlich noch falsche Urteile sein könnten!”. Dus: Kant + Darwin impliceert radicale scepsis.

H7. Het Logisch Positivisme

a. Hoe de ontwikkeling van de fysica in de 20e eeuw Kant weerlegde.

- Het ontstaan van niet-Euclidische meetkundes. Het 5e (parallellen-) postulaat van Euclides: op een plat vlak loopt door een punt A buiten een oneindige rechte lijn l slechts één andere oneindige rechte die l niet snijdt. Motivatie van talrijke bewijspogingen (vorm: leidt een contradictie af uit de overige 4 postulaten in combinatie met een negatie van het parallellenpostulaat), die alle faalden. Ontwikkeling van consistente niet-Euclidische meetkundes in de 19e eeuw: hyperbolisch (meer lijnen door A die l niet snijden) en el-

liptisch (elke lijn door A snijdt l), b.v. Carl Friedrich Gauss, Nikolai Lobachevsky en Bernhard Riemann. Toepasbaar in de natuurkunde? Veel natuurkundigen dachten van niet, maar:

- Toepassing Riemanns meetkunde in Einsteins Algemene Relativiteitstheorie (1916). Kromming van ruimte-tijd verklaart b.v. Newtons "zwaartekracht". Confirmaties.

- Waarom dit Kant weerlegt: volgens Kant is de Euclidische meetkunde ingebakken in ons transcendentale kenvermogen, zodat die noodzakelijkerwijs moet gelden voor de ervaringswereld die de wetenschap onderzoekt.

- Op analoge wijze staat de Kwantummechanica (Kopenhaagse interpretatie; onzekerheidsrelatie) op gespannen voet met Kants stelling dat het deterministische causaliteitsbeginsel voor de gehele ervaringswereld moet gelden.

- Conclusie: het project van de metafysica als "eerste filosofie" is failliet.

b. Logisch-positivistische reductie van de theoretische filosofie.

- Bekendste logisch positivisten: Moritz Schlick (1882-1936), Rudolf Carnap (1891-1970), Hans Reichenbach (1891-1953), Alfred Ayer (1910-1989). Vlucht voor Hitler.

- Filosofen kunnen geen kennis over de wereld vergaren; laat dit over aan de empirische vakwetenschappen. Er is dus geen synthetisch-apriorische kennis. Alle cognitief zinvolle uitspraken zijn ofwel synthetisch (feitelijk), ofwel analytisch (cf. Hume). Rekenkunde is b.v. geheel analytisch (vgl. Gottlob Frege's logicisme).

- Zuiver-kritische taak van de theoretische filosofie. Logische analyse en het verificatiebeginsel: niet door waarneming te verifiëren (te toetsen) uitspraken zijn cognitief zinloos (theologie, veel filosofie, fictie). Dus: radicaal empirisme.

- Hoe plausibel is het verificatiebeginsel? (1) Is het beginsel zelf analytisch of synthetisch? Indien geen van beide, dan is het volgens zichzelf een cognitief zinloze stelling. (2) Het bleek onmogelijk algemene en abstracte theorieën in de fysica logisch te reduceren tot direct toetsbare feitelijke uitspraken. (3) Hume's inductieprobleem. Cf. Willard Van Orman Quine, "Two Dogmas of Empiricism" (1951).

H8. Theoretische Filosofie als Therapeutische Taalanalyse

a. Ludwig Wittgenstein (1889-1951): Leven en Werk. *Philosophische Untersuchungen* I, §109: "die Philosophie ist ein Kampf gegen die Verhexung unsres Verstandes durch die Mittel unserer Sprache". §116: "Wir führen die Wörter von ihrer metaphysischen, wieder auf ihre alltägliche Verwendung zurück".

b. B.v. het lichaam-bewustzijn dualisme. Descartes: ons bewustzijn is een aparte substantie, die los van ons lichaam kan bestaan. Wittgenstein: hoe gebruiken we in feite termen als 'bewustzijn'? B.v. "Hij is niet meer bij bewustzijn", "ik ben me bewust van...". Dus: niet als aanduiding van een entiteit maar van bepaalde menselijke toestanden. Zeer nauwkeurige analyse van het gebruik van termen die centraal staan in filosofische problemen, waardoor deze problemen zich oplossen: "die Klarheit, die wir anstreben, ist allerdings eine *volkommene*. Aber das heißt nur, daß die philosophischen Probleme *volkommen* verschwinden sollen" (§133).

College 4. Contemporaine Concepties. Filosofie als wetenschappelijk verantwoorde wereldbeschouwing

Motto 1: “die Philosophie [hat] die Aufgabe..., aus dem faulen Aspekt eines Menschen, der bloß die Werke des Geistes benutzt, gewissermaßen den Menschen zurückzuwerfen in die Härte seines Schicksals”. Heidegger, *Kant und das Problem der Metaphysik* (1929), Klostermann 1973, p. 263 (Davos-discussie met Ernst Cassirer in april 1929).

Motto 2: “I [...] believe that there is at least one philosophical problem in which all thinking men are interested. It is the problem of cosmology: *the problem of understanding the world – including ourselves, and our knowledge, as part of the world.* [...] Language analysts regard themselves as practitioners of a method peculiar to philosophy. I think they are wrong [...]. Philosophers are as free as others to use any method in searching for truth. *There is no method peculiar to philosophy.*” Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, (Hutchinson, 1959), Preface 1959, p. 15.

H9. Heropstanding “Eerste filosofie”? Continentaal contra analytisch

a. Verloop van Colleges 1-3. Thema v/d serie: hoe Westerse concepties van theoretische filosofie/metafysica te begrijpen? Centrale stelling: die zijn alleen te vatten tegen de achtergrond van de geschiedenis der natuurwetenschappen vanaf de 17e eeuw. Met zevenmijlslaarzen door de geschiedenis. Tot nu toe: Aristoteles-(Galilei)-Descartes-(Newton)-Kant-(Einstein)-Logisch Positivisten-Wittgenstein. College 3: Zowel de Logisch Positivisten als Wittgenstein zagen de Algemene Relativiteitstheorie (Albert Einstein, 1916) en de Quantummechanica in de “Kopenhaagse-interpretatie” (Niels Bohr, Werner Heisenberg; probabilistische interpretatie van de golf-functie, 1925-'27) als weerlegging van Kants transcendentiaal filosofie. Euclidische meetkunde en deterministisch causaliteitsbeginsel blijken niet noodzakelijk waar te zijn inz. de verschijningswereld. Geen synthetische uitspraken *a priori*. Dus: geen filosofische “metafysica” als fundering der empirische wetenschappen. Welke taak blijft over voor theoretische filosofie? Kritisch-logische analyse van taalgebruik, van traditionele filosofen en vakwetenschappen. Hoe ontstond de tegenstelling Continentale-analytische filosofie?

b. Wederopstanding 1. Fenomenologie: Martin Heidegger (1889-1976), *Sein und Zeit* (1927). Van Meßkirch naar Freiburg, van priesterambitie tot filosoof. Prof. Marburg (Hannah Arendt) 1923; Freiburg 1928 opvolger Edmund Husserl. Rector U. Freiburg 1933-4; ambities in NSDAP. *Lehrverbot* na 2e wereldoorlog 1946-1951.

- Programma *Sein und Zeit* (1927): Radikale filosofische revolutie (invloed WO-1). Kantiaans geïnspireerde wederopstanding van een Aristotelische “Fundamentalontologie”: die *Seinsfrage*. “Wissenschaften sind Seinsweisen des Daseins (= menselijk bestaan)... Daher muß die *Fundamental-ontologie...* in der *existenzialen Analytik des Daseins* gesucht werden” (SZ, p. 13). *Existenzialien*. Existentiale versus wetenschappelijke interpretatie van het mens-zijn. *Das Man (uneigentlich) & Eigentlichkeit: Sein-zum-Tode; Angst*. Het Pascaliaanse model (*Pensées* 1669; *le divertissement*); Luther (inkeer vereist voor Genade). *Die Kehre*. Invloed: Sartre, Merleau-Ponty, Lévinas, &c. Cf. Herman Philipse, *Heidegger's Philosophy of Being. A Critical Interpretation*, Princeton University Press, 1998.

c. Wederopstanding 2: Structuralisme: Michel Foucault (1926-1984). Collège de France 1970-84. *Les Mots et les Choses. Une Archéologie des Sciences Humaines* (1966). Structuralisme in de geschiedenis van kennis en wetenschap: “Une telle analyse... ne relève pas de l'histoire des idées ou des sciences: c'est plutôt une étude qui s'efforce de retrouver à partir de quoi connaissances et théories ont été possibles; selon quel espace d'ordre s'est constitué le savoir; sur fond de quel a priori historique et dans l'élément de quelle positivité des idées ont pu apparaître, des sciences se constituer, des expériences se réfléchir dans les philosophies, des rationalités se former...” (p. 13). Kernbegrip: *Épistèmè*. Hoe plausibel is dit gehistoriseerde Hegel-Nietzsche-Heidegger-structuralistische Kantianisme? In Foucaults latere werk verzwakte het, b.v. *Surveiller et Punir* (1975). Politiek en wetenschap.

H10. Politieke dimensies: Hayek, Popper en Habermas

a. Friedrich (von) Hayek (1889-1992). Econoom en politiek filosoof, Nobel-Memorial-prijs 1974. Motivering door ervaringen 1e Wereldoorlog: werken aan een betere wereld. Verwant met Wittgenstein. Vanaf 1931 prof. in Londen (LSE), in 1950 naar VS. *The Road to Serfdom* (1944): krachtige verdediging liberalisme tegen zowel Nazisme als Communisme (die toen vaak als de enige alternatieven werden gezien). Persoonlijke en politieke vrijheid kan niet bestaan zonder economische vrijheid. *The Constitution of Liberty* (1960, Thatcher 1975: “This is what we believe!”).

b. Karl Popper (1902-1994). Wenen-Nieuw Zeeland-London (1949, LSE). *The Open Society and its Enemies* (1945). Kritiek op “historicism” (Plato, Hegel, Marx) t.g.v. onvoorspelbaarheid kennistoename, en pleidooi voor “piecemeal social engineering” t.b.v. vergroting vrijheid. *The Logic of Scientific Discovery* (1959; *Logik der Forschung*, 1934) Falsifieerbaarheid als criterium voor wetenschappelijke uitspraken/theorieën; implicaties voor wetenschappelijke methode (en voor Marxisme, Psychoanalyse, enz.). Waarom “inductivisme” (Hume, Log. Positivisten) onhoudbaar is. Alle algemene theorieën blijven hypothetisch. De Quine-Duhem these. Thomas Kuhn (1962), *The Structure of Scientific Revolutions* (paradigma’s).

c. Jürgen Habermas (1929-). Een filosofische omnivoor. Van *Theorie und Praxis* (1963), Marxistische politieke filosofie (Frankfurter Schule), naar een steeds liberaalere politieke filosofie. Kritiek op de markteconomie, die een open publiek debat zou ondermijnen. *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981, 1150 blz). Pleidooi voor *Herrschaftsfreie Kommunikation*. Kritiek op het metafysische funderingsdenken van Heidegger en Foucault. Heeft een rechtsstaat religie nodig? Erasmusprijs 2013.

H11. Wetenschappelijk verantwoorde wereldbeschouwing

a. Van fundering der wetenschappen naar wetenschapsfilosofie en wereldbeeld. Twee kernvragen van de theoretische wijsbegeerte na het failliet van de metafysica als “Eerste Filosofie”: (1) welke vormen en gradaties van betrouwbare kennis kunnen we onderscheiden? Algemene en speciale wetenschapsfilosofie. Kenniskritiek. (2) Hoe moeten we resultaten van verschillende vakwetenschappen integreren in een omvattend wereldbeeld? Reductionisme, eliminatief materialisme, pluralisme, enz.

b. Voorbeeld 1: Hersenwetenschap en vrije wil. NRC 24-25 september 2016: Het Grote Interview met Dick Swaab n.a.v. Ons creatieve brein. “Juristen zeggen.. dat de hele rechtspraak is gebaseerd op vrije wil en die worden heel boos als je ze uitlegt dat die niet bestaat” (p. 18). Het hersen-reductionisme van Swaab & Lamme toegepast op (inzicht in) logische geldigheid van redeneringen. Ook dat moet dan een illusie zijn.

c. Voorbeeld 2: Wetenschap en religie. Vgl. Herman Philipse, *God in the Age of Science? A Critique of Religious Reason* (Oxford University Press, 2012, 2014).

COLOFON

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te streamen in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kunt u kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een smartphone of tablet.

Kijk verder op WWW.HOME-ACADEMY.NL

UITGAVE Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 - 37 00 01
E: info@home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. **Studium Generale Universiteit Leiden**

OPNAME Sandro Ligtenberg (Leiden, september 2016)
STEM INLEIDING F.C. van Nispen tot Sevenaer
MUZIEK Cok Verweij
MASTERING Frits de Bruijn
VORMGEVING Floor Plikaar

© Copyright 2016 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN 978 90 8530 165 3
NUR 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.